

Az Ob-vidék néprajzi térképe Munkácsi Bernát és Pápai Károly expedíciója nyomán¹

GULYÁS Zoltán

Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház, Zirc
szibir@map.elte.hu

1. Bevezetés

A magyar tudomány történetét tekintve több kiváló kutatót is megemlíthetünk, akik eredményeikkel jelentősen hozzájárultak az obi-ugor nyelvek és kultúrák minél alaposabb megismeréséhez. Az Ob folyó vidékén végzett terapi kutatások egyik úttörője Reguly Antal, aki a páratlanul gazdag nyelvészeti és néprajzi gyűjtőmunkája mellett a térképészet terén is komoly érdemeket szerzett. A helyszínen készített kéziratos vázlatai, valamint az ezek alapján megszerkesztett térképe nem csupán a kartográfia szemszögéből, hanem a filológia oldaláról nézve is mindmáig forrásértékű alkotások (Reguly 1844a, 1844b, 1844c, 1845a, 1845b, 1846).

A Reguly részéről véghezvitt adatgyűjtő és értékmentő munka méltó folytatásának tekinthetjük Munkácsi Bernát² és Pápai Károly³ 1888–1889-ben

---

¹ A dolgozat elkészítéséhez szükséges kutatásokat az NKFI_K 18 128272 jelzésű tudományos pályázati projekt (Regulyverzsum: Reguly Antal hagyatékának on-line közzététele) tette lehetővé.

² Munkácsi Bernát [Nagyvárad, 1860. március 12. – Budapest, 1937. szeptember 21.]: nyelvész, néprajztudós, az MTA tagja (1890-től levelező, 1910-től rendes tag). 1885 tavaszán az udmurtokhoz utazott, ahol nyelvjárásgyűjtő körúton vett részt. 1888–1889-ben bejárta a manysik (vogulok) népterületét, megfejtette Reguly vogul szövegeit, és újabb nyelvészeti anyagokat gyűjtött. Tudományos eredményei között ugyancsak említésre méltó a halászat magyar terminológiájáról írt tanulmánya (1893), valamint a magyar nyelv iráni és kaukázusi jövevényszavait tárgyaló munkája (1901).

³ Pápai Károly [Pápa, 1861. december 20. – Görz (ma Gorizia, Olaszország), 1893. november 25.]: néprajztudós, az obi-ugor népek kutatója. Munkácsi Bernáttal együtt az

megvalósított szibériai expedícióját, amelynek célja a manysik és a hantik nyelvének, illetve életmódjának vizsgálata volt. A gyűjtőútról írt beszámolóiban Pápai Károly egyaránt tájékoztatta a hazai néprajzos és geográfus köröket (Pápai 1888, 1889a, 1889b, 1890). Az expedíció keretében a két utazó egy térképet is összeállított, amely az Ob-vidék településeit és etnikai jellemzőit mutatja be. Reguly utazása és a Munkácsi–Pápai-féle expedíció között szembetűnő a párhuzam. Jóllehet mindkét tudományos vállalkozás elsősorban nyelvészeti, etnográfiai és antropológiai célokat szolgált, ugyanakkor számottevő földrajzi és térképészeti hozadékkal is járt.

Jelen dolgozatomban – a rendelkezésemre álló forrásanyagokból kiindulva – górcső alá veszem a Munkácsi Bernát és Pápai Károly terepi munkájának nyomán megrajzolt néprajzi térkép tartalmi elemeit, továbbá ismertetem az általam kivitelezett korszerű vizuális feldolgozás menetét. Mindemellett kísérletet teszek a térképen szereplő települések azonosítására és a Reguly kartográfiai műveiben feltüntetett névalakokkal való összevetésére.

2. Az Ob-vidék néprajzi térképe

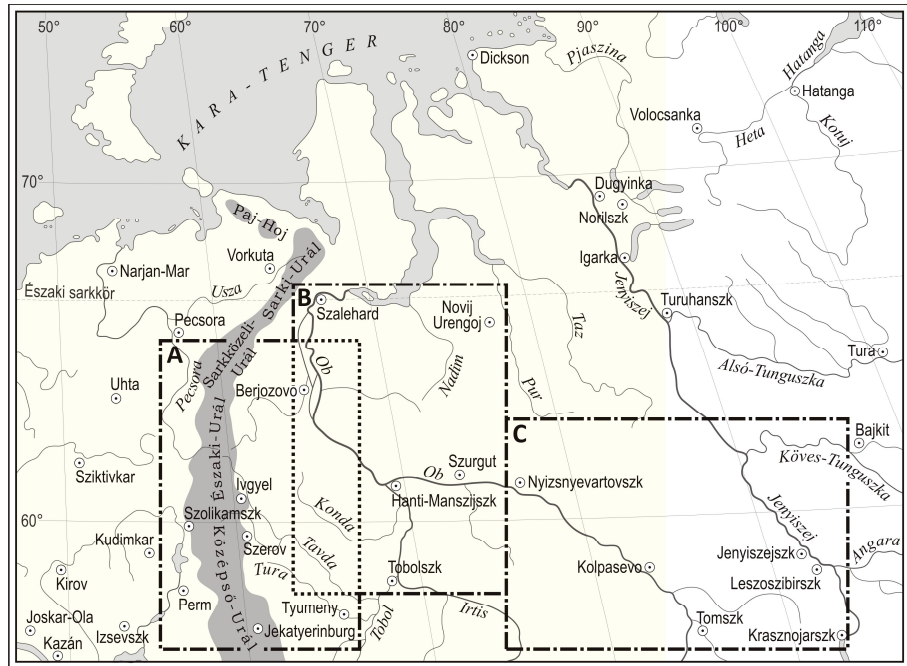
Munkácsit és Pápai Károlyt a saját expedíciós térképük elkészítésekor hasonló szándék vezérelte, mint korábban Regulyt az uráli és nyugat-szibériai felvételezése idején: a terepen gyűjtött nyelvészeti és néprajzi információkat igyekeztek a földrajzi térben is elhelyezni, márpedig ennek a leglátványosabb módja a térkép. Az Ob vidékét ábrázoló kéziratos alkotás az expedíció többi anyagával együtt Magyarországra került, a későbbiek folyamán Munkácsi hagyatékának részeként tartották számon, és ekképpen is hivatkoztak rá.

A térkép azonban napjainkra elkeveredhetett, ugyanis nem találtam meg a hagyatékban, és a felkutatására irányuló kísérleteim eddig még nem vezettek eredményre. A kartográfiai jellegű vizsgálatokat viszont lehetővé teszi az a tény, hogy a hazai finnugrista szakemberek a múlt században már tanulmányozták a térkép tartalmát, amelynek jelentős részét publikációk formájában megőrizték az utókor számára. A következőkben – egyelőre az eredeti kéziratos mű hiányában – jórészt eme filológiai munkákra támaszkodva vállalkozom a teljes térképi tartalom rekonstruálására és kartográfiai értékelésére.

Ob, a Szoszva és a Konda folyók mentén sokoldalú és gazdag gyűjtőmunkát végzett. Halála után a nyelvészeti anyagait részben Munkácsi rendezte sajtó alá. Számos értékes néprajzi feljegyzése és útinaplója kéziratban maradt fenn.

A kéziratos térképpel mindezidáig a legrészletesebben Kálmán Béla⁴ foglalkozott a Munkácsi-hagyaték feldolgozásaként napvilágot látott *Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény* IV. kötetének második részében (Munkácsi – Kálmán 1963). A könyvben lényeges információkat tudhatunk meg a térképről, amelyet Kálmán három kisebbített méretű vázlat formájában ábrázoltatott, majd ez utóbbiakat a kötethez mellékelte. Ezenkívül a térképen feltüntetett településnevek listáját is közreadta az egyes etnikumoknak megfelelő csoportosításban.

A három vázlat kivágatának határai egy mai térképen ábrázolva.

⁴ Kálmán Béla [Lakompak (ma Lackenbach, Ausztria), 1913. február 28. – Budapest, 1997. augusztus 22.]: nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tagja (1973-tól levelező, 1982-től rendes tag). 1952–1983 között a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Finnugor Nyelvészeti Tanszékének vezetője. Az obi-ugor nyelvek, a magyar nyelvjárások, illetve a névtan jeles kutatója. Munkásságának fontos részét képezi Munkácsi Bernát hagyatékának feldolgozása és kiadása.

Az eredeti térképet Hajdú Péter⁵ is szemrevételezte, sőt annak egy szeletét fakszimilében közölte a Pápai Károly szölkup szójegyzékéhez kapcsolódó tanulmányának végén. E munkájában Hajdú rámutatott arra, hogy Munkácsi és Pápai Károly a térképet közösen tervezte, földrajz szakos lévén minden bizonnyal Pápai rajzolta meg, és a bejegyzett névrajzi elemekben is szemmel láthatólag az ő kézírása ismerhető fel (Hajdú 1953). Ezen elgondolást Kálmán ugyancsak elfogadhatónak tartotta, mivel meglátása szerint „az Ob és mellékfolyóinak olyan részei is részletesen föl vannak benne dolgozva, ahol Munkácsi sohasem járt. Föltehető, hogy a manysik lakta területre vonatkozóan a térkép Munkácsi segítségével készült” (Munkácsi – Kálmán 1963: 57).

Kálmán közléséből az derül ki, hogy a Munkácsi hagyatékában talált térkép nagysága 137 × 85 cm, erős vászonpapírra rajzolták tintával, amely viszont napjainkra már eléggé kifakult, a hajtogatások mentén szinte az olvashatatlanságig megkopott. A térkép filológiai értékét felismerve Kálmán fontosnak tartotta a közzétételét és sokszorosítását. Eleinte a munka fénymásolásában gondolkodott, azonban – a korabeli technológiai lehetőségeket mérlegelve – ettől eltekintett, mivel az ily módon készült kópia egyrészt nehezen lett volna olvasható, másrészt pedig az eredeti térképen különböző színekkel jelzett nemzetiségi megoszlás sem mutatkozott volna meg rajta. Gyakorlati okokból végül a térkép – részlegesen tartalomhű – átrajzolása mellett döntött, és a feladattal Szücs Lajost⁶ bízta meg.

A térképi tartalom másolata gyanánt keletkezett vázlatok mindegyikét betűjelzéssel és önálló címmel látták el: A) A nyugati Ob-vidék / B) A középső Ob-vidék / C) A keleti Ob-vidék néprajzi térképe. Ebből arra következtek, hogy az eredeti kéziratok alkotás címe „Az Ob-vidék néprajzi térképe” lehet. A méretcsökkentést és a részterületekre osztást ebben a formában az a törekvés indokolhatta, hogy a vázlatok a kötet méretével összhangban, beköttve és összehajtva, kényelmesen áttekinthetők legyenek.

---

⁵ Hajdú Péter [Budapest, 1923. december 27. – Budapest, 2002. szeptember 19.]: Széchenyi-díjas nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tagja (1970-től levelező, 1975-től rendes tag). 1959-ben megalapította a szegedi József Attila Tudományegyetem Finnugor Tanszékét, melyet 1974-ig tanszékvezetőként irányított. 1974–1982 között az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatója, 1986–1991 között az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének vezetője. Tudományos munkássága keretében legfőképpen a szamojéd nyelvekkel, valamint az uráli őstörténet kutatásával foglalkozott.

⁶ A feltehetően geográfus végzettségű Szücs Lajos akkoriban – ahogyan Kálmán Béla is – a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem munkatársa volt. Ismeretségük és tudományos kapcsolatuk valószínűleg az egyetemi munkájukkal hozható összefüggésbe.

Az eredeti térkép szöveges elemeinek nagy része nem kapott helyet a vázlatokon. Mivel az egymáshoz viszonylag közel fekvő falvak neveinek beírása igen sok hibaforrást és zsúfoltságot eredményezett volna, Kálmán a három vázlaton csak a folyók és a városok neveit íratta be, a falvakat pedig a településjelek mellett elhelyezett számokkal jelölte. A könyvben a bekötött vázlatok környezetében adta közre az azokhoz tartozó névjegyzéket. A számolás mindegyik térképvázlaton és nemzetiségenként is újra kezdődik.

A vázlatok a kéziratos térképpel ellentétben fekete-fehér kivitelben készültek, ezért ezeken az ötféle etnikumhoz kapcsolódó településeket színjelzés helyett geometriai jelekkel különböztették meg. Az orosz falvakat kitöltés nélküli, a manysikat kitöltött kör; a komi-zürjéneket kitöltés nélküli, a hantikat kitöltött négyzet; a szölkupokat pedig kitöltött háromszög alakú jel szemlélteti. Amennyiben az adott falu templommal is rendelkezik, úgy a nemzetiségre utaló településjel egy kereszttel egészül ki. A vázlatokon – mint ahogyan az eredeti térképen is – számos olyan falujel szerepel, amelyhez egyáltalán nem tartozik név.

A Hajdú tanulmányához mellékelte faksimile részlet arról tanúskodik, hogy a kéziratos térképet alapvető földrajzi és kartográfiai ismeretek birtokában lévő személy készítette. A térképen fokhálózat is található, amely viszont a vázlatokra már nem került fel. Pápai Károly valószínűleg korabeli oroszországi forrásanyagok felhasználásával szerkesztette meg a térkép topográfiai alapját, amelyre később felvezette a terepi munka eredményeként összegyűjtött tematikus adatokat. A térkép vetülete és méretaránya nem ismeretes, ugyanakkor egészen biztosan van rajta méretarányszám vagy versztben⁷ kifejezett mértékléc, mivel ez utóbbi a vázlatokon is megjelenik. Jelmagyarázat is tartozhat hozzá, azonban az eredeti mű hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy az egyes etnikumokat milyen színnel jelölték. Ez a Hajdú-féle faksimile részletből sem derül ki, ugyanis azt csupán fekete-fehérben publikálták. Mindazonáltal a faksimilén jól látható, hogy Pápai Károlyék – Reguly példáját követve – a saját útvonalukat is ábrázolták a térképen, amely így az expedíció történetének is forrásértékű dokumentumává vált.

Az eredeti térkép pontos kivágatát nem ismerjük, ám a három vázlat alapján ezt könnyedén ki lehet következtetni. Ha a vázlatok lapjának körülbelüli határait egy mai térképre vetítjük, akkor nagyjából kirajzolódik a kéziratos mű keretvonala, és egyúttal az is megfigyelhető, hogy az A) és B) jelzésű vázlatok között bizonyos mértékű átfedés van (lásd a térképi illusztrációt).

⁷ 1 verszt (orosz mérföld) = 1067 méter.

Az átfedésből adódóan a két vázlaton – és így Kálmán településjegyzékében – néhány falu kétszer is előfordul.

Az ábrázolt területeket illetően az A) jelzésű vázlat nyugati oldalán a Káma és a Csuszovaja képezi a határt, az északkeleti oldalon az Obnak egy rövid szakasza látható az Északi-Szoszva torkolatánál. Délkeleten feltűnik még a Konda, a Tavda és a Tura vidékének jelentős része. Erre a vázlatra nyolc adminisztratív központ került fel: Berjozovo, Cserdiny, Irbit, Jekatyerinburg, Perm, Turinszk, Tyumeny és Verhoturje. Latin betűs megírásukban nem fedezhető fel következetesség, ez bizonyára az eredeti térképen is így lehet. A térképezett falvak itt jórészt a két magyar tudós útja mentén, a Konda, Pelim, Lozva és Északi-Szoszva folyók vonalára felfűzve jelennek meg.

A második, B) jelzésű vázlat az Obot a torkolatától körülbelül a mai Nyizsnyevartovszkig, az Irtist pedig Tobolszkiig terjedő szakaszán szemlélteti. Ezen a vázlaton négy várost láthatunk: Berjozovo (itt ismételtelen szerepel, de az eredeti térképen csak egyszer), Obdorszk,⁸ Szurgut és Tobolszk. A Szurguttól délre eső vidéken a legtöbb falut a Nagy- és Kis-Jugan folyásánál jelölték be. Mivel ezt a területrészt – az útvonal térképi rajza szerint – Pápai Károly sem érintette, az itteni falvak ábrázolásakor kizárólag az őslakosok földrajzi adatközléseire támaszkodhattak.

A harmadik, C) jelzésű vázlat nyugati szélétől az Ob folyó vonala tovább folytatódik, egészen Tomszk környékéig, magában foglalva a jelentősebb mellékfolyókat is (Vaszjugan, Parabel, Vah, Tim, Kety, Csulim, Tom). A berajzolt falvak mindegyike a vázlat nyugati felén helyezkedik el. A keleti oldalon a Jenyiszej tűnik fel erősen kiemelve, azonban a térképi tartalom itt már lényegesen ritkább. Ezen a vázlaton csak három város nevével találkozhatunk: Jenyiszejszk, Narim és Tomszk.

Kálmán Béla munkájának köszönhetően, a kötet lapjain közzétett településjegyzék és a mellékelt három vázlat nyomán a kéziratos térképnek csaknem a teljes névanyaga fennmaradt (Munkácsi – Kálmán 1963). Mindössze négy olyan településnév – három hanti és egy szölkup – szerepel a térképen, amelyet Kálmán nem tudott kibetűzni, vélhetően annak fizikai állapota miatt. A vázlatokon ezeket a falvakat is számozással látta el, a névjegyzékben pedig nagyköötőjellel utalt az elnevezések olvashatlanságból származó hiányára.

A vázlatok alapján – a köztük lévő átfedéseket is maradéktalanul figyelembe véve – összegeztem és nemzetiségek szerint csoportosítottam a térképen megjelenő településjelek és az azokhoz tartozó nevek mennyiségét, ahogyan azt a mellékelt táblázat is mutatja (1. táblázat). Szembetűnő, hogy sok

---

⁸ Ma Szalehard. A Jamal-Nyenyec autonóm körzet központja.

településhez egyáltalán nem kapcsolódik megírás. Együttesen $533 + 2 = 535$ tételni településjelet számoltam össze. A kiegészítés abból ered, hogy a térképen – és így a B) jelzésű vázlaton – *Obdorszk* és *Kanas-p.* nevekhez két-két eltérő jel tartozik, amely a két település orosz és hanti nemzetiségű lakosaira utal. Pápai Károlyék a térképen összesen 445 település nevét tüntették fel. Legnagyobb számban a hanti települések fordulnak elő, a falvak tekintetében a második leggyakoribb nemzetiség a manysi. A térképi tartalom további értékes része az az 52 szölkup falu, amelyek szinte mindegyikéhez fűződik név. Munkájában ezeket Hajdú Péter is tételesen megvizsgálta (Hajdú 1953).

Települések	Orosz	Hanti	Manysi	Komi	Szölkup	Összesen
Jelek (tétel)	89	256 (+2)	132	4	52	533 (+2)
Nevek (tétel)	71	201	119	4	50	445

1. táblázat:

Az eredeti térképen feltüntetett településjelek és -nevek mennyisége az egyes nemzetiségeknek megfelelő csoportosításban

Az általam felhasznált finnugrisztikai forrásanyagok tükrében lényeges megállapításokra jutottam a kéziratós térképről. A nagyméretű, vászonpapírra rajzolt munka tekintélyes nagyságú területet mutat be, amelynek középpontjában az Ob folyó vidéke áll. Fekvő téglalap alakú kivágata észak–déli irányban az Ob-öböltől a Jekatyerinburg–Tomszk vonalig, nyugat–keleti irányban pedig a Káma és a Csuszovaja folyók vidékétől egészen a Jenyiszegjig húzódik. Vélhetően a jobb felső sarkában helyezkedik el a címmező és a jelmagyarázat, amely eredetileg is magyar nyelven íródhatott. A térképet kb. 1 : 1 300 000 méretarányúnak gondolom, és nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a Reguly-térképhez hasonlóan valamilyen kúpvetületben készült. A vízrajzi nevekkkel együtt összesen 522 névrajzi elemet tartalmaz, amelyek jelentős része a filológiai vizsgálatokhoz is jól használható.

Az eredeti térkép felkutatása részemről továbbra is zajlik. A kéziratós munka – vagy legalább egy arról készített értékelhető fényképfelvétel – megtalálása és tanulmányozása esetén érdekes lesz majd összevetni, hogy a finnugrista szakemberek publikációira alapozva összeállított elemzésem mennyire bizonyult helytállóknak.

3. Korszerű vizuális feldolgozás

Az Ob-vidék – eredetileg színes – néprajzi térképének átrajzolásával három kisebbített méretű vázlat jött létre (Munkácsi – Kálmán 1963). A fekete-fehér kivitelezés lehetővé tette ugyan a térkép tartalmának megőrzését, azonban a vázlatok az eredeti kéziratok alkotáshoz képest jóval kevésbé szemléletesek. Tanulmányozásukat eleve megnehezíti, hogy a tartalom legértékesebb részét képező falunévek – az esetleges zsúfoltság elkerülése végett – beszámozva, különálló jegyzékben kaptak helyet. A vázlatokon a falujelek melletti számokból első ránézésre nem derül ki, hogy mely településekre vonatkoznak. Mindez csak a névjegyzék egyidejű böngészésével állapítható meg, ennek révén viszont körülményessé válik a nevek földrajzi helyzetének vizsgálata. További bonyodalomra ad okot, hogy a számozás minden egyes etnikumnál előlről kezdődik, amely a vegyes lakosságú területeken meglehetősen zavaró. A geometriai alakzatokkal jelölt települések gyakorta beleolvadnak az ugyancsak fekete színnel ábrázolt egyéb térképi elemekbe (pl. az állóvizek, nagyobb folyók felületszerűen jelentkező rajza), ezáltal nehezen lehet felismerni őket. Pápai Károly és Munkácsi Bernát útvonalát sem egyszerű követni a folyók mentén, ráadásul a haladási irányt mutató nyilak sincsenek feltüntetve.

Az említett problémák kiküszöbölése érdekében szükségesnek láttam a térképi tartalom modern kartográfiai feldolgozását. Ennek megvalósításához célszerű volt a három vázlatból kiindulni, és nemcsak azért, mert az eredeti térkép nem állt a rendelkezésemre, hanem azért is, mivel a vázlatok a névjegyzékkel együtt alapos feltáró munka⁹ eredményeként születtek meg, továbbá méretükből adódóan könnyen kezelhetők, és mindazonáltal szorosan kapcsolódnak a kötet szöveges anyagához, ami a korszerű feldolgozással szemben is lényeges elvárás lehet.

A Regulyhoz fűződő kutatásaim kezdetén, térképész mesterszakos hallgatóként kidolgoztam egy eljárást, amely az Északi-Urált bemutató kéziratok térkép egy választott részletének grafikus újraalkotására és névanyag-rendszerezésére irányult (Gulyás 2013). A feldolgozást később a térkép egészére, majd Reguly terepi vázlataira is kiterjesztettem. E kartográfiai művek modern változata – mint a témában megírt könyvem mellékletei – szélesebb

---

⁹ Kálmán Béla azon túlmenően, hogy a kéziratok térképről kigyűjtötte és etnikumok szerint csoportosította a települések neveit, ez utóbbiakat a Munkácsi szöveganyagában és Hajdú Péter tanulmányában előforduló nevekkel is összevetette, majd a különféle alakváltozatokat az oldalszámra való hivatkozással és esetenként a saját megjegyzéseivel ellátva adta közre a településjegyzékben (Munkácsi – Kálmán 1963: 57–69).

körben is ismertté és elérhetővé váltak (Gulyás 2019). Jelen feldolgozási módszert kívántam alkalmazni az Ob-vidék néprajzi térképének esetében is.

A térkép tartalmának korszerű vizualizációja – a vázlatokhoz igazodóan – három részből áll, amelyek eredeti címét nemcsak meghagytam, hanem orosz nyelven is feltüntettem. Mindhárom részhez tartozik mértékléc és jelmagyarázat, ez utóbbinál a szöveges elemeket magyarul és oroszul egyaránt szerepeltettem.

A vizualizációt színes változatban készítettem el, színvilága jól illeszkedik a Reguly-féle térképészeti munkák modern feldolgozásaihoz. A vízrajzi elemek felvétele során világoskék színt használtam. A legnagyobb folyók – Ob, Irtis, Jenyiszej – a teljes szakaszukon felületszerűen jelennek meg, diszkrétén a háttérben maradnak, és nem zavarják a tematikus tartalom felismerését. Az ötféle etnikumot kifejező színek megválasztásakor arra törekedtem, hogy a településjeleiket akkor is határozottan el lehessen különíteni, amikor a falvak sűrűn és egymáshoz igen közel helyezkednek el. Az oroszokat élénksárgával, a hantikát vörössel, a manysikat sötétkéssel, a komi-zürjéneket sötétzölddel, a szölkupokat pedig rózsaszínnel jelöltem. A településjeleket a hierarchiának megfelelően alakítottam ki, a három kategória – városok, egyházas falvak, falvak – közötti jellegbeli eltérés szinte azonnal megmutatkozik. A két magyar tudós útvonalát folytonosan vezetett színes vonalakkal – Munkácsi Bernátét narancssárgával, Pápai Károlyét világoszölddel – ábrázoltam. A haladási irányt szemléltető nyilak az út vonalával párhuzamosan, a vonalhoz igazodó színben tűnnek fel.

A földrajzi neveket latin betűs formában, diakritikus jelek felhasználásával írtam meg. A nevek írásmódját tekintve a könyv lapjain közreadott településjegyzékben és a vázlatokon is szembetűnő a következetlenség (pl. Kušvinski, Turinszk, Surgut, Jeniszejszk, Jekaterinburg), ami minden bizonnyal az eredeti térképről származik. Éppen ezért a neveket a vizualizáción sem változtattam meg, ugyanabban az alakban vettem át. A megírásokhoz használt betűk méretét és tulajdonságait úgy állítottam be, hogy azok jól olvashatók legyenek, ugyanakkor ne vezessenek zsúfoltságához. Amikor a sűrűn elhelyezkedő falvak miatt mégsem fértek el a nevek, akkor a megírást valamilyen távolabb helyeztem el, és egy vékony vonallal kapcsoltam hozzá a jelhez.

A vizualizáció mindhárom részét kerettel és keresőhálózattal láttam el, ezáltal valamennyi névrajzi elem – egy betűből és egy számértékből összetevődő azonosítókód segítségével – könnyedén visszakereshető a grafikus feldolgozáson.

4. Névazonosítási táblázatok

A korszerű feldolgozáshoz kapcsolódóan magam is összeállítottam egy földrajzinév-jegyzéket az Ob-vidék néprajzi térképe alapján. Ebben az etnikumok szerint csoportosított településneveket – Kálmán munkájától eltérő módon – betűrendben soroltam fel. A nevek mellett megadtam a vizualizációhoz tartozó keresőhálózati kódjukat is. A jegyzékbe vett településeket későbbi kiadású térképeken is igyekeztem azonosítani.

Az Ob folyó környékét ábrázoló legújabb földrajzi térképek – az aktualitás követelményének megfelelően – a jelenkori állapotokat tükrözik, és csak a napjainkban használatos helyneveket jelenítik meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Pápai Károlyék által rögzített települések nagy része mára elnéptelenedett, sőt bizonyos falvak már fizikailag sem léteznek a terepen. Az azonosítási munkálatokhoz éppen ezért a topográfiai térképek használata ígérte a legnagyobb eredményességet. Ezek a térképművek nagyobb méretarányban készülnek, a közvetlen terepi tájékozódás szempontjából fontos szerepet játszanak, ennél fogva – a földrajzi térképekkel ellentétben – a lakatlan településeket, illetve azok maradványait is feltüntetik rajtuk, gyakran az elnevezéseikkel együtt.

Az azonosítás során múlt századi, főként a hetvenes és nyolcvanas években kiadott orosz topográfiai térképekre támaszkodtam. A vizsgált terület egészét lefedő térképszelvények 1 : 200 000 méretarányban álltak a rendelkezésemre. A Pápaiék néprajzi térképén névvel megjelölt településeket egyenként próbáltam beazonosítani a szelvényeken. Kísérletezésem minden egyes tételnél az alábbi hét eshetőség valamelyikével végződött:

- a) A települést és a nevét egyaránt megtaláltam a térképszelvényen.
- b) A települést a névvel együtt megtaláltam, de az a térképszelvény készítése idejében már lakatlan volt. A név után zárójelben a *нежил.* rövidítés (*нежилой* = lakatlan) olvasható.
- c) A települést megtaláltam, de az a térképszelvény készítése idejében – lakosságcsere vagy ideológiai szempontú névváltoztatás miatt – már egy egészen más nevet viselt (ami később akár ismét megváltozhatott).
- d) A térképszelvényen a település maradványait találtam meg a névvel együtt. A név előtt a *разв.* rövidítés (*развалины* = romok) szerepel.
- e) A térképszelvényen csak a település nevét találtam meg, amely határ-név formájában maradt fenn. Előtte az *ур.* rövidítés (*урочище* = határ-rész) áll.

- f) A települést nem találtam meg, ugyanakkor a neve a közelben lévő más jellegű terepelemek (pl. folyó, tó, mocsár, sziget stb.) elnevezéseiből kimutatható.
- g) A települést és a nevét semmilyen formában nem sikerült megtalálnom.

A következőkben tételesen ismertetem a három részből álló vizualizáció tematikus tartalmi elemeit, a névazonosítási eredményeim összegzésével együtt. Utóbbinál a százalékos értékek azt mutatják, hogy az adott etnikumhoz fűződően az összes településnévből mennyit tudtam felismerni a topográfiai térképek szelvényein.

A) A nyugati Ob-vidék néprajzi térképe

Orosz települések jelei: 36 tétel (ebből 9 város, 4 egyházas falu)
 Orosz települések nevei: 30 tétel (ebből 9 város, 4 egyházas falu)
 Azonosítás: $20/30 = 67\%$

Hanti települések jelei: 27 tétel
 Hanti települések nevei: 23 tétel
 Azonosítás: $19/23 = 83\%$

Manysi települések jelei: 130 tétel (ebből 5 egyházas falu)
 Manysi települések nevei: 119 tétel (ebből 5 egyházas falu)
 Azonosítás: $82/119 = 69\%$

Komi települések jelei: 3 tétel (ebből 1 egyházas falu)
 Komi települések nevei: 3 tétel (ebből 1 egyházas falu)
 Azonosítás: $3/3 = 100\%$

Településnevek összesen: $124/175 = 71\%$

B) A középső Ob-vidék néprajzi térképe

Orosz települések jelei: 30 tétel (ebből 4 város, 10 egyházas falu)
 Orosz települések nevei: 30 tétel (ebből 4 város, 10 egyházas falu)
 Azonosítás: $26/30 = 87\%$

Hanti települések jelei: 168 tétel (ebből 6 egyházas falu)
 Hanti települések nevei: 132 tétel (ebből 6 egyházas falu)
 Azonosítás: $73/132 = 55\%$

Manysi települések jelei: 18 tétel
 Manysi települések nevei: 11 tétel
 Azonosítás: $8/11 = 73\%$

Komi települések jelei: 1 tétel (1 egyházas falu)
 Komi települések nevei: 1 tétel (1 egyházas falu)
 Azonosítás: 1/1 = 100%

Településnevek összesen: 108/174 = 62%

C) A keleti Ob-vidék néprajzi térképe

Orosz települések jelei: 24 tétel (ebből 3 város, 4 egyházas falu)
 Orosz települések nevei: 12 tétel (ebből 3 város, 3 egyházas falu)
 Azonosítás: 8/12 = 67%

Hanti települések jelei: 75 tétel (ebből 4 egyházas falu)
 Hanti települések nevei: 54 tétel (ebből 4 egyházas falu)
 Azonosítás: 28/54 = 52%

Szölkup települések jelei: 52 tétel
 Szölkup települések nevei: 48 tétel
 Azonosítás: 16/48 = 33%

Településnevek összesen: 52/114 = 46%

A topográfiai térképekkel való összevetés eredményeit táblázatos formában összegeztem. Mindegyik táblázat első oszlopában az Ob-vidék néprajzi térképéről származó névalakot tüntettem fel. A második oszlopokban a topográfiai térképen fellelt névváltozat, a harmadikban a korszerű vizualizációhoz tartozó keresőhálózati kód, a negyedikben a településre mutató földrajzi koordináták, az ötödikben pedig a nevet tartalmazó topográfiai térképszelvény azonosítója szerepel (2. táblázat).

Komi-zürjén településnevek az Ob-vidék térképén (1. vázlat)	Az orosz topográfiai térképeken azonosított névalak	Keresőhálózati kód	A településre mutató földrajzi koordináták	A topográfiai térképszelvény-azonosítója
Jā-sunt-p.	Ясунт	1 B1	É64°20' K61°02'	Q-41-31_32
Sarän-p.	Саранпауль	1 B1	É64°15' K60°55'	Q-41-31_32
Sükær-jā-p.	Щекурья	1 B1	É64°16' K60°51'	Q-41-31_32

2. táblázat:

Komi-zürjén településnevek azonosítási táblázata

Pápai Károlyék térképe részben azokat a nyugat-szibériai területeket szemlélteti, amelyeket négy évtizeddel korábban Reguly is bejárt és térképezett. A két tudományos vállalkozás térképműveinek összehasonlítása földrajzi és nyelvészeti szempontból egyaránt számos érdekességet kínál. Például képet kaphatunk arról, hogy a 19. században – mintegy negyvenhárom év leforgása alatt – milyen változások következtek be az Ob-vidék településhálózatában és etnikai viszonyaiban, továbbá a földrajzi nevek vizsgálatával a helyi nyelvek fejlődése is nyomon követhető.

Az Ob-vidék néprajzi térképének névanyag-rendszerezését követően felvetődött bennem a gondolat, hogy érdemes volna egybevetni a két magyar expedíció által egyazon területeken térképezett települések névváltozatait. E célból mindegyik etnikumhoz fűződően létrehoztam egy-egy táblázatot, amelynek első oszlopában a Pápai Károlyéktól származó nevek szerepelnek. A mellettük lévő oszlopokban a Reguly kéziratos térképéről és a beszámozott terepi vázlatairól, továbbá a 20. századi topográfiai térképekről kigyűjtött neveket tüntettem fel.¹⁰ A táblázatban a vizualizációhoz tartozó keresőhálózati kódok is helyet kaptak (3. táblázat).

Az összehasonlítás a manysi településnevek tekintetében volt a legeredményesebb. A Pápaiék részéről feljegyzett nevek közül azonban igen sok télt sem Reguly kartográfiai műveiben, sem a topográfiai térképszelvényeken nem találtam meg. Mindez pedig azt igazolja, hogy a Munkácsi–Pápai-féle expedíció térképe még napjainkban is igen értékes forrásul szolgál az obi-ugor témájú kutatásokhoz.

Manysi településnevek az Ob-vidék térképén	Településnév Reguly kéziratos térképén	Településnév Reguly terepi vázlatain [I. – V.]	Azonosított nevek orosz topográfiai térképeken	Keresőhálózati kód
Aurjā-p.	Aurjā	Aurjā sunt paul [II.]	Оурья (<i>нежил.</i>)	1 B1
Jā-ōntar-p.	Jeondra	Jeontr paul / Jeondra [III.]	<i>река Иондра</i>	1 C3

¹⁰ Reguly térképészeti alkotásaihoz fűződően a hazai nyelvész szakemberek közül B. Székely Gábor nagy eredményességgel végzett filológiai vizsgálatokat (B. Székely 2009, 2011). Ettől a munkától függetlenül magam is összegyűjtöttem és rendszereztem a Reguly által térképre vitt névalakokat (Gulyás 2019). A táblázatos összehasonlítás során itt és most csak az én olvasatomban feltárt neveket szerepeltettem, azonban a tanulmányozáshoz a későbbiekben mindenképpen szükségesnek tartom a Székely-féle névlistákat bevonását is.

Manysi településnevek az Ob-vidék térképén	Településnév Reguly kéziratós térképén	Településnév Reguly terepi vázlatain [I. – V.]	Azonosított nevek orosz topográfiai térképeken	Keresőhálózati kód
Jew-tit-p.	Mitjaewa	Ivtittpuäl / Mityaeva [III.]	Митяево	1 B3
Käm-p.	Käm puäl	Käm puäl [III.]	Кама	1 B3
Mūñkēs-p.	Mankess	Munkess paul [II.]	разв. Мунгес	1 B1
Pärtəχ-p.	Pärtäch paul	Pärtächpaul [III.]	Портах (нежил.)	1 B3
Poñk-tautəm	Pongtäutem paul	Pongtäutem paul [III.]	Понгугая	1 C3
Хаηəl-sam-p.	Kanglessam	Kangle sau paul [II.]	Хангласы	1 B2

3. táblázat:

Manysi településnevek azonosítása a Pápai–Munkácsi-féle térkép, Reguly kartográfiai munkái, illetve 20. századi orosz topográfiai térképek nyomán (kivonat)

5. Összefoglalás

Dolgozatomban bemutattam a Munkácsi Bernát és Pápai Károly szibériai expedíciójának eredményeként összeállított, az Ob vidékét szemléltető néprajzi térképet. Az eredeti kéziratós alkotást egyelőre még nem sikerült megtalálnom, ezért a térképi tartalom vizsgálata során finnugrista szakemberek tollából korábban megjelent publikációkra támaszkodtam, amelyek révén a térkép névanyaga és grafikai elemeinek jelentős része megőrződött.

Kutatásaim keretében – legfőképpen Kálmán Béla értékmentő munkájából és az általa közölt vázlatokból kiindulva – elkészítettem a néprajzi térkép tartalmának korszerű vizualizációját. Mindemellett az ábrázolt településeket megkíséreltem azonosítani 20. századi kiadású orosz topográfiai térképeken, továbbá a feltárt földrajzi neveket – ahol lehetett – összehasonlítottam a Reguly Antal kartográfiai műveiben előforduló névalakokkal. Reményeim szerint az általam létrehozott vizuális feldolgozás, illetve az ahhoz kapcsolódó névazonosítási táblázatok hasznos segítséget nyújthatnak az obi-ugor népekkel foglalkozó nyelvész és etnográfus kutatók számára.

Irodalom

- Gulyás Zoltán 2013: A Reguly-térkép egy részletének modern kartográfiai feldolgozása. Diplomamunka (kézirat). ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest.
- Gulyás Zoltán 2019: Reguly Antal térképészeti munkássága. Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház, Zirc.
- Hajdú Péter 1953: Pápai Károly szelkup szójegyzéke. Nyelvtudományi Közlemények 54: 141–184.
- Munkácsi Bernát – Kálmán Béla 1963: Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény. IV. kötet, második rész. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pápai Károly 1888: Dr. Pápai Károlynak előleges jelentése Nyugot-Sziberiába tett utazásáról. Földrajzi Közlemények 16/9–10: 619–624.
- Pápai Károly 1889a: Jelentés Dr. Pápai Károlynak északnyugati Sziberiában tett utazásáról. Földrajzi Közlemények 17/7: 422–426.
- Pápai Károly 1889b: Éjszak Szibiriából (Felolvastatott a f. évi november 28-án tartott ülésen). Földrajzi Közlemények 17/10: 561–579.
- Pápai Károly 1890: A vogulok és osztyákoknál. Pápai Károly jelentése anthropologiai és néprajzi tanulmányútról. Ethnographia 1/3: 117–130.
- Reguly Antal 1844a: Karte N^o I. Das Gebiet der oberen Lozva. Vsevolodskoi. 1844. Jan. Kézirat tinterajz. MTA KIK Kézirattár, M. Nyelvtud. 2drét 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1844b: Karte N° II. Karte des Flussgebietes der nördl. Sossva. nach Alexei Kasimovs Nachrichten. Vsevolodskoi. 1844 Januar. Kézirat tinterajz. MTA KIK Kézirattár, M. Nyelvtud. 2drét 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1844c: Karte N° III. Das Flussgebiet der Tavda und Konda mit einheimischen und russischen Namen die ersteren auf paul meistens endigend vogulisch. Hie u. da ist die Folge umgekehrt. in. Pelim 1844, im Mai. Kézirat tinterajz. MTA KIK Kézirattár, M. Nyelvtud. 2drét 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1845a: Karte N° IV. Quellengebiet der. Nördl. Sossva, des Pelim und der Tapsija. Zusammengestellt in Beresov. 1845. Kézirat tinterajz. MTA KIK Kézirattár, M. Nyelvtud. 2drét 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1845b: Karte N^o V. Übersicht des ostjakischen und samojedischen Uralgebietes. Beresov 1845. Januar. Kézirat tinterajz. MTA KIK Kézirattár, M. Nyelvtud. 2drét 4. r., 5. sz.
- Reguly Antal 1846: Ethnographisch-geographische Karte des Nördlichen Ural Gebietes entworfen auf einer Reise in den Jahren 1844 und 1845 von Anton v. Reguly. S^t. Petersburg 1846. MTA KIK Kézirattár, Tört. Földr. 4. r. 1. sz.
- B. Székely Gábor 2009: Reguly Antal kézirat tinterajzai és térképe (filológiai vizsgálatok). Folia Uralica Debreceniensia 16: 99–120.
- B. Székely Gábor 2011: Javítások Reguly térképének első olvasatához. Folia Uralica Debreceniensia 18: 143–154.

**Этнографическая карта территории реки Обь,
созданная в результате экспедиции Б. Мункачи и К. Папаи**

Венгерские учёные, исследователи обско-угорских народов Бернат Мункачи и Карой Папаи в 1888–1889 гг. совершили путешествие в Западную Сибирь. Там они изучали язык и быт коренных жителей, а также составили этнографическую карту территории реки Обь. Карта является ценным источником для исследований в сфере этнографии и языковедения. Для сохранения данных эта карта была вручную скопирована в трёх частях, чёрно-белом варианте с уменьшением масштаба. На скопированных картах нанесены только названия крупных населённых пунктов, остальные названия пронумерованы и помещены в отдельный список, опубликованный Б. Кальманом в 1963 г.

В настоящее время местонахождение оригинальной карты Мункачи и Папаи неизвестно. Не смотря на это, автор статьи проанализировал содержание трёх имеющихся копий оригинала и составил их современную визуальную обработку. В рамках своих исследований автор совершил попытку найти названия населённых пунктов, отражённых на карте Мункачи и Папаи, в топографических картах, изданных в 20 веке. В результате исследований автором составлены таблицы идентифицированных им названий поселений. Кроме того автор сравнил анализируемые названия с топонимами, нанесёнными на рукописную карту и наброски А. Регули.

Ключевые слова: картография, топонимика, обские угры, современная обработка.

ЗОЛТАН ГУЙАШ